

Fra Hermann til Hartmann: En norsk Rorschach-historie

Cato Grønnerød
Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo

Innledning

Interessen for Rorschach-metoden (Rorschach, 1921) går i svingninger, delvis drevet av hendelser i forskningen, i miljøer, og i skifte av sentrale personer. I Norge har mange personer vært viktige, men spesielt tre har vært helt sentrale i å skape interesse, forme miljøer og å publisere vitenskapelige arbeider som har satt spor. Den første er Harald Schjelderup som innførte metoden i Norge på 1920-tallet. Den andre er Bjørn Killingmo, som med sin undervisning ved Universitetet i Oslo og sin bok "Rorschach-metode og psykoterapi" (Killingmo, 1988a) har bidratt til å skape engasjement og å etablere en sterk norsk tradisjon for dynamisk og klinisk bruk av Rorschach-metoden.

Den tredje personen er Ellen Hartmann, som har undervist i Rorschach-metoden ved tre norske universiteter og både bidratt til og selv skrevet mange empiriske arbeider de siste årene. I anledning av at hun trår over i emeritaenes rekke i 2013, vil jeg gjerne benytte anledningen til å oppsummere noen sentrale hendelser i den norske Rorschach-historien, si noe om hvor metoden og miljøet står i dag og hvor veien går framover.

Denne historiske framstillingen tar ikke mål av seg til å være komplett, men tar for seg noen viktige hendelser slik de framstilles i intervjuer jeg har gjort med Bjørn Killingmo (BK, personlig kommunikasjon, Bjørn Killingmo, 8. april 1997), Sol Seim (SS, personlig kommunikasjon, Sol Seim, 30. juni 1998) og Ellen Hartmann (EH, personlig kommunikasjon, 5. november 2012), samt mer avgrensede spørsmål til Gudrun Håan (GH, personlig kommunikasjon, 17. februar 2013) og Geir Høstmark Nielsen (GHN, personlig kommunikasjon, 13. februar 2013). For en mer utfyllende internasjonal historikk med mange referanser, se blant annet Exner Jr. (2003).

Historikken

Starten i Norge

Den sveitsiske psykiateren Hermann Rorschach jobbet under veiledning av Eugen Bleuler i Zürich og utviklet sin metode på basis av en empirisk studie (Rorschach, 1921) hvor målet var å kunne identifisere schizofrenier. Harald Schjelderup, den første norske professoren i psykologi (se for eksempel Nilsen & Magnussen, 2009), introduserte Rorschach-metoden i Norge. Under sine reiser i Mellom-Europa på 1920-tallet var han blant annet i Zürich for å fullføre sin psykoanalytiske utdanning hos Oscar Pfister (Skard, 1959). Her kom han i kontakt med Rorschach-metoden og fikk veiledning av en av Hermann Rorschachs nærmeste medarbeidere, Emil Oberholtzer. Han startet "straks" undervisning i metoden på magistergradsstudiet i Oslo fordi han "fant testen så betydningsfull" (Skard, 1959, p. 127). Årstallet for dette er ikke helt klart, men han nevner

Rorschach-metoden i sin første innføringsbok i psykologi fra 1927 (Schjelderup, 1927), noe som vel betyr at han startet undervisningen på midten av 1920-tallet. Han samarbeidet med psykiateren Haakon Sæthre, og brukte metoden på sine analysepasienter som Sæthre henviste til han fra Ullevål. Sammen undersøkte de to også psykometriske egenskaper ved metoden (BK). Materialet fra pasientene ble så brukt i undervisningen på psykologisk institutt for at studentene skulle kunne øve på skåring og tolkning (SS). Dag Bryns magisteravhandling "Mennesketyper" (Bryn, 1932), som også delvis ble publisert internasjonalt (Bryn, 1936), ser ut til å være den første norske publikasjonen som inkluderte Rorschach-materiale. Arbeidet tok for seg Hermann Rorschachs introversive og ekstratensive typer (Rorschach, 1921), og gjorde en teoretisk og eksperimentell sammenlikning av Rorschachs og Jaenschs typeteori, som var populær på den tiden.

Magistergradstudenten Sol Seim fulgte Schjelderups Rorschach-kurs i 1935. Schjelderup forespurte Seim om hun kunne tenke seg å undersøke sammenhengen mellom helhetssvar og intelligens, en sammenheng Hermann Rorschach selv hadde postulert (Rorschach, 1921). Hun gikk i gang med å teste 100 13-åringere med Rorschach og intelligensprøver, og levert sin magisteroppgave i 1940 (Seim, 1940). Mange av de samme 13-åringene har siden blitt testet da de var 30, 60 og 70 og 80 år gamle, og utgjør i dag et helt unikt longitudinelt materiale (Seim, 1957, 1968, 1989, 1998). Seim fant sammenhengen Rorschach postulerte, en korrelasjon mellom helhetssvar i Rorschach og intelligens på 0,54, og hun fant senere at intelligensmålene stiger jevnt med alderen dersom man holder seg frisk. Psykoanalytikerene Fiffi Piene og Ragnar Christensen, som jobbet mer innenfor en tysk trekk-tradisjon (BK), hjalp til med skåringen av materialet (SS). Senere dro Seim til USA og studerte under mannen som introduserte Rorschach-metoden til USA, Samuel Beck. Seim anvendte senere Rorschach-metoden innenfor arbeidspsykologi.

Klinikk og undervisning

Seim husket at psykoanalytisk orienterte kolleger kritiserte henne for å kvantifisere og bruke statistikk, de mente metoden først og fremst hadde en rent klinisk verdi. Schjelderup, derimot, hadde interesse både for eksperimentell psykologi og klinisk psykologi (Nilsen & Magnussen, 2009), noe som gjorde at han både undersøkte Rorschach-metodens psykometriske egenskaper og brukte den i klinisk sammenheng (SS, BK). Integrasjonen med klinikk var sentral i hans undervisning helt fra starten av, og opplegget ble etter hvert utvidet gjennom samarbeid med eksterne institusjoner.

Etter andre verdenskrig ble cand. psychol.-studiet etablert under Schjelderups ledelse, og i 1951 var Bjørn Killingmo del av det første kullet som ble uteksaminert. Han begynte på Vindern psykiatriske sykehus under Gabriel Langfeldt. Der det var en gryende oppfatning om at "psykologer var noe man burde ha", men også at "på den tiden var det helt uklart hva psykologer skulle gjøre" (BK). Killingmo fant sin rolle som klinisk psykolog gjennom bruk av Rorschach-metoden, det ble "hans bærebjelke" (BK). Basert på tilnærmingen til Klopfer og Kelly (1942) skrev han utfyllende personlighetsbeskrivelser av pasientene, men opplevde også at dette var svært krevende arbeid og at resultatet ikke alltid ble benyttet i så stor grad. Man var lite opptatt av psykoterapi i psykiatrien, og han ble derfor mer opptatt av hvordan Rorschach-metoden kunne anvendes for å formulere problemstillinger til terapi. Killingmo oppfattet metoden som krevende og at den derfor ikke burde "brukes i utide" (BK). Han samarbeidet senere blant annet med Bjørn Christiansen om et

større forskningsprosjekt på Nic Waals institutt med dette som siktemål (Christiansen, Killingmo, & Waal, 1956; Christiansen & Killingmo, 1963). Her undersøkte de ti forskjellige friresponstester ("projektive" tester) og den kliniske nytteverdien av disse, et arbeid ble formende for vurderingstenkingen ved Nic Waals institutt i lang tid framover (BK). Av andre fra tidligere kull startet også Ragnar Christensen å bruke Rorschach-metoden på Gaustad sykehus på 1950-tallet, men mer innenfor en tysk trekktradisjon (BK). Carl-Martin Borgen brukte også metoden på Skolepsykologisk kontor i Oslo, han var dynamisk orientert og opptatt av symbolfortolkning.

I 1958 fikk Killingmo i oppdrag av Schjelderup å lage et kursopplegg for 2. avdeling i klinisk psykologi ved Universitetet i Oslo. Han laget et kurs i psykoterapi og et bikurs i testing basert på Rorschach-metoden, TAT (Murray, 1938), Wechslers intelligenstagstest (Wechsler, 1944), Bender-Gestalt (Bender, 1938) og Goldstein-Scherer-batteriet for vurdering av abstrakt og konkret tenking (Goldstein & Scheerer, 1941). Pasienter ved Vindern ble testet som en del av undervisningen og målet for studentene var å vurdere personligheten på mange forskjellige nivåer med fokus på primær- og sekundærprosesstenking. I den grad han benyttet skåringer tok han det fra Klopfers og Rapaports systemer (Klopfers, Ainsworth, Klopfers, & Holt, 1954; Rapaport, Schafer, Gill, & Holt, 1968). Sammen med Axel Schmidt publiserte han et skjema for skåring kalt RO-62 (Killingmo & Schmidt, 1962), men skåringene dannet allikevel kun et utgangspunkt for dynamiske tolkninger. Fokuset lå hele tiden på en teoretisk basert, idiografisk og klinisk orientert personlighetsbeskrivelse som skulle legge grunnlaget for terapi.

Han arbeid kulminerte på mange måter i boken "Rorschach-metode og psykoterapi" (Killingmo, 1980, 1988b), et teoretisk og erfaringsbasert arbeid som knyttet sammen ego-psykologisk teori og Rorschach-vurderinger for å avklare psykoterapeutiske problemstillinger. Bjørn Killingmo la det andre og helt avgjørende grunnlaget for Rorschach-utbredelsen i Norge. Flere generasjoner psykologer fikk innblikk i psykodynamisk bruk av Rorschach-metoden gjennom undervisning og bok, noe som la grunnlag for en sterk dynamisk tolkningstradisjon som på mange måter er unik i Norden. I Sverige og Danmark har den mer empirisk orienterte tradisjonen etter Beck (1937, 1950) vært sterkere, men Killingmo har også i alle år undervist der for mange interesserte klinikere (BK). I motsetning til Schjelderup viste imidlertid Killingmo liten interesse for kvantitativ empirisk og eksperimentell forskning på Rorschach-metoden, han hadde et annet formål, nemlig å formulere problemstillinger for terapi i et psykoanalytisk perspektiv. Killingmo studerte en stund hos Ewald Bohm i Danmark, men opplevde at hans trekkpsykologi var for kategoriserende og at man mistet dynamikken i beskrivelsene og forståelsen av personen. Killingmo valgte heller et konsekvent teoretisk, dynamisk perspektiv hvor skåringene i seg selv på mange måter framsto som tomme for psykologisk innhold. Dermed falt også grunnlaget for den kvantitative empiriske forskningen vekk. Dette var også en tidsperiode internasjonalt da den psykodynamiske og psykoanalytiske bruken av Rorschach-metoden var på sin høyde, underbygget av standardverk fra blant annet Klopfers, Schafer og Rapaport (Klopfers et al., 1954; Klopfers, 1956; Rapaport et al., 1968; Rapaport, 1945; Schafer, 1954). På 1940- og 1950-tallet var metoden nærmest synonym med klinisk psykologi (Groth-Marnat, 1999), og Bornstein (2001) kaller denne perioden fase 1 – "a period of unbridled optimism" (s. 39). Mer empirisk orienterte tilnærminger fikk ikke innflytelse i Norge før flere tiår senere.

Fra klinikk til forskning

På slutten av 1960-tallet startet det Bornstein (2001) betegner som fase 2. Anført av blant andre Jensen (1959), og Smedslund (1967) i Norge, ble metoden kritisert for manglende psykometriske egenskaper, manglende standardisering og utstrakt bruk av subjektive og idiosynkratiske tolkninger. I denne perioden startet Ellen Hartmann sine psykologistudier i Oslo. Hun var allerede som fersk student sterkt inspirert av psykoanalysen, og hun ble fort nysgjerrig på Rorschach-metoden. Mot slutten av sitt studium ble hun hjelpelærer på Killingmos testkurs. Denne erfaringen tok hun med seg da hun etter endt eksamen i 1970 flyttet til Bergen og ble stipendiat ved Universitetet i Bergen i 1972. Der startet hun etter hvert et testkurs etter samme mal som ble anvendt i Oslo og hvor studentene testet pasienter på det som da het Nevengården psykiatriske sykehus. Studentene utarbeidet en rapport under veiledning som så ble presentert for terapeut og stab ved sykehuset (EH).

Geir Høstmark Nielsen var på denne tiden lærer i klinisk personlighetspsykologi og hadde allerede som student fattet interesse for Rorschach-metoden etter å ha hatt undervisning med gjesteprofessor Shirley Libo fra USA. Hun var sammen med to andre gjesteprofessorer invitert til å undervise på 2. avdeling i Bergen gjennom et spesialopplegg for et kull Oslo-studenter, og dette kullet fikk en omfattende innføring i Rorschach-metoden, hovedsakelig basert på Rapaports og Schafers tilnærming. Hartmann og Høstmark Nielsen gikk sammen om undervisningen i 1975 men mente de manglet et egnet undervisningsmateriale. De laget derfor "Kompendium i Rorschach-metodikk" (E. Hartmann & Nielsen, 1976) som ble brukt ved universitetene i både Bergen og Oslo til langt ut på 1990-tallet. Kompendiet var basert på Klopfers system med hovedvekt på Killingmos teori og tolkningstilnærming. Dette skjedde bare to år etter John E. Exner publiserte den første versjonen av sitt Comprehensive System (CS, Exner Jr., 1974). Systemet skulle samle de til da dominerende skåringssystemene, standardisere administrasjon og bygge et sterkere empirisk grunnlag for metoden, og var starten på en periode Bornstein (2001) kaller psykometriseringsperioden. Hartmann og Høstmark Nielsen vurderte å sette seg inn i og anvende CS, men de mente det var for komplisert for et innføringskurs for studenter (EH). Det var dessuten "viktigere hva Rapaport, Schafer eller Killingmo hadde tenkt" enn hva empirisk forskning kunne bidra med (EH). For Hartmann var allikevel publiseringen av CS viktig fordi hun for første gang så at man også kan drive forskning på Rorschach-metoden, en tanke som hadde vært relativt fjern for henne fram til da. Det skulle allikevel gå 20 år før hun selv kom i gang med sin egen forskning på metoden.

Etter å ha blitt spesialist og vært klinikkleder på internklinikken for barneterapi ved Universitetet i Bergen, flyttet Hartmann tilbake til Oslo i 1978. Hun ble etterfulgt av Odd Havik, som også innførte MMPI som en sentral del av undervisningen i Bergen (GHN). Etter at Høstmark Nielsen trakk seg ut overtok Sven Folmo Rorschach-undervisningen. Høstmark Nielsen interesserte seg tidlig for par-Rorschach og publiserte flere artikler på dette temaet (T. Hartmann & Nielsen, 1978; Nielsen, 1978, 1979). Havik og Høstmark Nielsen publiserte også flere studier med Rorschach-materiale knyttet til Bergen-prosjektet om korttids dynamisk psykoterapi (Havik et al., 1982; Nielsen et al., 1987, 1989). Høstmark Nielsen publiserte også en oppsummering av status på Rorschach-feltet (Nielsen, 1990),

og en formalisering av Killingmos system som kunne bygge bro over teoretiske og empiriske tilnærminger (Abildsnes, Ringstad, Havik, & Nielsen, 1991; Abildsnes & Ringstad, 1988).

I 1979 ble Hartmann ansatt som amanuensis ved Psykologisk institutt i Oslo. Psykologisk klinikk var blitt etablert i 1975, og Hartmann ble en del av gruppen som ledet klinikkens virksomhet. Hun overtok også Rorschach-undervisningen etter Killingmo i 1979. Noen år senere kom en interessert student, Gudrun Håan, til Hartmann og ville skrive en hovedoppgave om flygnerseleksjon i forsvaret. Hun hadde hørt om bruken av Defense Mechanism Test (Kragh, 1960) i seleksjonen og ville undersøke om Rorschach kunne bidra. For Hartmann var nok veiledningen mer et unntak, den kliniske bruken var fremdeles helt i fokus, men Håan leverte sin oppgave i 1988 (Håan, 1988). Hun valgte å bruke Comprehensive system (Exner Jr., 1974, 1986, 2003) fordi hun så at dette systemet var dominerende i forskningslitteraturen. Håan skulle senere bli sentral i innføringen av CS i Norge. Hun holdt CS-kurs i Norsk psykologforening sammen med Kari Troland i mange år, og var med på å danne European Rorschach Association i 1989, en forening som jobbet med å fremme bruk av CS. Sammen med Anne Helene Skinstad og Kari Troland arrangerte hun den første, og hittil eneste, internasjonale Rorschach-konferansen i Norge i 1994. Håan og Troland dannet dermed sitt eget miljø blant klinikere men var lite forskningsorienterte. Det ble imidlertid gjort en liten normering av CS i en hovedoppgave fra Bergen (Amundsen & Dahle, 1993).

Oslo-gruppen

På denne tiden var det klart at CS hadde fått et godt internasjonalt fotfeste, og at forskningsbasisen gjorde systemet sterkere enn de gamle tilnærmingene. Samtidig var Ellen Hartmann bekymret for at CS var for komplisert, spesielt for bruk i innføringskurs for studenter. I 1993 hadde jeg Rorschach-kurs med Hartmann på 2. avdeling på profesjonsstudiet i Oslo, som på den tiden var obligatorisk. Jeg arbeidet på den tiden med et skåringsprogram for psykofysiologisk laboratorium, og spurte Hartmann om det ikke kunne vært nyttig å ha et skåringsprogram for Rorschach. Hartmann var nok i utgangspunktet mer interessert i andre ting, og vi avtalte å begynne jobben med å revidere det etter hvert berømmelige kompendiet i Rorschach-metodikk. Sammen med Dag Krog leverte jeg hovedoppgaven "RO-95: Et revidert norsk Rorschach-skåringsystem" (Grønnerød & Krog, 1995), veiledet av Hartmann. Vi gikk igjennom Klopfer- og CS-systemet og laget en integrert variant, og samlet inn et lite normmateriale for utprøving av systemet. RO-95 ble prøvd ut i undervisningen i Oslo etter jeg overtok den som stipendiat i 1997, og vi samlet gode erfaringer og reviderte systemet flere ganger.

I 1996 fikk Hartmann en professorstipendiatstilling ved Universitetet i Tromsø, og der bygget hun opp undervisningen i Rorschach-metodikk etter en liten periode hvor det ble undervist i CS av Kari Troland. Forskningstanken hadde modnet, og siden det var et krav å ha en forskningsplan i stipendiatstillingen startet hun flere forskningsprosjekter som undersøkte ulike aspekter ved Rorschach-metoden. I ettertid uttrykker hun undring over at det tok henne så mange år før det faller henne inn at det går an å forske på Rorschach-metoden, og ser dette som en arv fra Killingmos tilnærming hvor det kliniske hele tiden har fokus (EH).

Hartmann bygde etter hvert et miljø for Rorschach-interesserte studenter, forskere og klinikere. Aktiviteten startet i Oslo, fortsatte i Tromsø, men hovedtyngden ble flyttet tilbake til Oslo dit hun kom tilbake i 1999, og hvor hun ble professor i 2001. Hun har på mange måter tatt opp igjen arven fra Schjelderup ved å fokusere både på klinisk bruk og på empiriske basert forskning. Det lille men aktive miljøet ved Universitetet i Oslo satte etter hvert spor i den internasjonale debatten om Rorschach-metodens status.

Forskning fra Oslo-gruppen

I 1996 publiserte *Psychological Science* en skjellsettende artikkel som kritiserte Exners CS relativt hardt for manglende psykometriske egenskaper (Wood, Nezworski, & Stejskal, 1996). Bornstein (2001) kaller dette "the backlash period", og jeg tror det er riktig å si at Rorschach-miljøer verden over ble rystet i sine grunnvoller, man tenkte at CS hadde satt en ny standard og at metoden var på vei ut av en vitenskapelig bakevje. Min egen forskningsinnsats på Rorschach-feltet ble inspirert av den heftige debatten som fulgte. I 1997 startet jeg min stipendiatstilling med Hartmann som veileder og med mål om å undersøke forskjellige psykometriske aspekter med Rorschach-metoden, noe som etter mange endrede planer resulterte i en doktorgrad (Grønnerød, 2004a).

Hartmann var initiativtaker til de aller fleste av prosjektene. Sammen med kolleger undersøkte hun forskjeller på kort og lang instruksjon (E. Hartmann, Davidsen, & Molin, 1999; E. Hartmann & Vanem, 2003; E. Hartmann, 2001), forskjeller mellom deprimerte, tidligere deprimerte og aldri deprimerte (E. Hartmann, Wang, Berg, & Sæther, 2003; E. Hartmann & Wang, 2002) og særpreg ved stoffmisbrukere (Vanem, Krog, & Hartmann, 2008). Hun startet også prosjektet som undersøkte bruk av Rorschach i seleksjon til Marinejegerkommandoen (E. Hartmann & Grønnerød, 2009; E. Hartmann, Sunde, Kristensen, & Martinussen, 2003) og klassifikasjon av psykopater (E. Hartmann, Nørbech, & Grønnerød, 2006). Selv publiserte jeg to meta-analyser som en del av doktorgraden som undersøkte temporal stabilitet og vurdering av endring som følge av terapi (Grønnerød, 2003, 2004b, 2006). Som et litt annerledes, men desto mer artig prosjekt, publiserte vi nylig en tolkning av behavioristen Skinners Rorschach-protokoll (Grønnerød, Overskeid, & Hartmann, 2012).

Mange av prosjektene Hartmann har veiledet har startet som hovedoppgaver som så har blitt til publikasjoner (Grønnerød & Krog, 1995; Kamphus & Riiser, 2008; Kristensen & Sunde, 1998; Lohne, 2008; Nørbech, 2003; Vanem, 2001), mens mange andre interessante oppgaver ikke har ført fram til publisering, noen fra Tromsø (Aasum, 1997; Jacobsen, 1999; Molin, 1999; Raknes, 1999; Sæther & Berg, 1999), andre fra Oslo (Andersen, 2009; Bjerke, 2005; Ekeland, 2008; Gustavsen & Haakonsen, 2010; Håan, 1988; Landmark, 2001; Petersen & Lyche, 2001; Sandberg, 2006). Tre andre doktorgrader som baserer seg mye på Rorschach-data er nå på vei, en om psykopati, en om traumatiserte flyktninger og en om suicidale pasienter.

Hartmann har vært helt sentral i å styrke og utvide interessen for og bruken av Rorschach-metoden i Norge. Hun har på mange måter tatt opp igjen arven fra Schjelderup ved å fokusere både på klinisk bruk og på empiriske basert forskning, og være inspirator for mange studenter, klinikere og forskere gjennom sine virksomme år ved tre universiteter.

Status og veien framover

Skåringssystemer

I 2003 publiserte Oslo-gruppen skåringssystemet RN-Rorschach sammen med Geir Høstmark Nielsen i boken "Innføring i Rorschach-metodikk" (E. Hartmann, Grønnerød, Krog, Vanem, & Høstmark Nielsen, 2003). Med utgangspunkt i erfaringene fra RO-95 bygger systemet på norsk Rorschach-tradisjon, spesielt fra Killingmo (1988), og er utformet som en forenkling av CS med enkelte begrunnede avvik og med tolkninger preget av dynamisk tenkning. Vi mente det var viktig å lage et system som var enkelt å bruke i undervisning og for klinikere som ikke kunne eller ønsket å investere tiden det tar å lære å bruke CS. Vi ønsket også å vise hvordan Rorschach-skåring kunne forenkles som et innlegg i debatten om fremtiden for CS (Grønnerød & Hartmann, 2010). Vi var i utgangspunktet lite fornøyd med å lage et eget skåringssystem all den tid CS var utbredt, i hvert fall på verdensbasis, og et nytt system kunne lede tilbake til den babylonske forvirring som preget tiden før CS. Allikevel fikk vi mange tilbakemeldinger fra brukere som hadde lært CS men som strevde med kompleksiteten og omfanget av systemet. Vi mente derfor det var riktig å lage et nytt system, og vi har opplevd å få dette bekreftet gjennom mange års bruk i undervisning, seminarer, forskning og klinikk.

John E. Exner Jr. døde i 2006, og det oppsto stor usikkerhet om den videre utviklingen av The Comprehensive System. Noen år tidligere dannet Exner Rorschach Research Council som et organ for å ta seg av den videre utviklingen av CS og planlegge konkrete endringer i systemet. Etter Exners død bestemte imidlertid familien hans, som sitter med rettighetene til publikasjonene og selve skåringssystemet, at minnet etter Exner best bevares ved at CS består i sin siste utgave fra 2003. Dette må vi kunne kalle en skjebnesvanger beslutning. Alle testmetoder må videreutvikles for å holde tritt med forskning og klinikk, å stoppe utviklingen betyr at metoden over tid mister sin vitenskapelige troverdighet. Enkelte sentrale medlemmer av Research Council mente at situasjonen var uholdbar og bestemte seg for å starte utviklingen av et nytt skåringssystem, og i 2011 ble Rorschach Personality Assessment System publisert (R-PAS; Meyer, Mihura, Viglione, Erard, & Erdberg, 2011a, 2011b). Systemet framstår som enkelt og brukervennlig samtidig som det er empirisk svært solid. Det store internasjonale normmaterialet på over 4000 personer (Meyer, Erdberg, & Shaffer, 2007; Shaffer, Erdberg, & Meyer, 2007), som opprinnelig ble samlet inn til CS, er brukt som basis for T-skåreprofiler. Variabelutvalget er basert på en omfattende meta-analytisk validitetsundersøkelse som nylig ble publisert i Psychological Bulletin (Mihura, Meyer, Dumitrescu, & Bombel, 2012). I R-PAS har man tatt en del av den harde kritikken mot Rorschach-metoden til følge, og fokuserer mer på de variabler som har godt empirisk grunnlag. En ny internasjonal normdatainnsamling er i gang basert på R-PAS sin noe modifiserte administrasjonsprosedyre.

Vi er svært tilfreds med å se at svært mange av de grep vi tok i utviklingen av RN-Rorschach for å forenkle skåring er tatt opp i utformingen av R-PAS. Siden de to systemene framstår som såpass like, og mange av våre målsettinger med utviklingen av RN-Rorschach er gjenspeilet i R-PAS, velger vi å stoppe utviklingen av RN-Rorschach og å gå fullt inn for å innføre R-PAS i Norge. En lang historie med egen Rorschach-skåring i Norge går dermed mot slutten. Vi tror brukere vil finne overgangen både fra CS og fra RN-Rorschach til R-PAS relativt enkel. Håan og Troland har valgt å avslutte sine

kurs, og dermed mister også CS et sentralt fotfeste i Norge. En del sentrale personer i det europeiske og amerikanske Rorschach-miljøet har flagget at de ønsker å holde fast på CS, men vi mener en slik holdning er problematisk all den tid systemet ikke kan endres. I en overgangsperiode vil alle systemene antakelig være i bruk, men vi ser R-PAS som det beste systemet for framtiden.

Utviklingen videre

Siden 2010 har Oslo-gruppen fått nye medlemmer, en del av dem med CS-bakgrunn, og sammen jobber vi nå med å lære R-PAS og bli sertifiserte, for deretter å lage kurs i R-PAS for forskere og klinikere som ønsker innføring i Rorschach-metodikk. Gruppen samarbeider med utviklerne av R-PAS, den svenske Rorschach-foreningen og publiseringsforlag om å samle inn det nye internasjonale normmaterialet. Vi ønsker å samle alle Rorschach-interesserte fra hele landet til felles innsats, og et middel for å nå dette målet er dannelsen av Den norske Rorschach-forening i 2012 (se <http://rorschach.no>). Kanskje går vi nå inn i fase 5 – gjenoppbyggingsfasen, med mer edruelighet både fra de mest ivrige pådriverne og ikke minst fra kritikerne. En ny generasjon norske forskere og klinikere er i alle fall klare til å føre arven fra Schjelderup, Killingmo og Hartmann videre inn i nye tider.

Referanser

- Aasum, J. E. (1997). *Psykologisk krigsskadede førskolebarn: rorschachevaluering av et psykososialt intervensjonsprosjekt for bosniske internflyktninger*. Hovedoppgave, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Abildsnes, A., & Ringstad, A. J. (1988). *Fra klinisk tolkning til variasjoner rundt et gjennomsnitt: en psykometrisk studie av Killingmos modell for evaluering av egofunksjoner ved hjelp av Rorschach-metoden*. Hovedoppgave, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Abildsnes, A., Ringstad, A. J., Havik, O. E., & Nielsen, G. H. (1991). Fra kliniske tolkninger til avvik fra et gjennomsnitt - En utprøving av Killingmos Rorschach-system. En psykometrisk utprøving av en skåringsmanual for egoprofilen i Killingmos Rorschach-system. [From clinical interpretations to deviations from the mean -. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 28, 895–903.
- Amundsen, C. M., & Dahle, B. (1993). *En krysskulturell studie av Rorschach Comprehensive System*. Hovedoppgave, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Andersen, D. A. (2009). *Faktoranalyse av Rorschach-metoden*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Beck, S. J. (1937). Introduction to the Rorschach method: A manual of personality study. *American Orthopsychiatric Association Monographs*, 1, xv + 278.
- Beck, S. J. (1950). *Rorschach's Test. Vol. I. Basic Processes* (Vol. 2nd). New York: Grune and Stratton.
- Bender, L. (1938). *A visual-motor Gestalt test and its clinical use*. New York, NY: American Orthopsychiatric Association.
- Bjerke, V. (2005). *Rorschach som en meningsskapende metode: en diskusjon av hvilke mentale prosesser plansjene vekker*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Bornstein, R. F. (2001). Clinical utility of the Rorschach Inkblot Method: Reframing the debate. *Journal of Personality Assessment*, 77(1), 39–47. Retrieved from <http://psycnet.apa.org/psycinfo/2001-11209-003>
- Bryn, D. (1932). *Mennesketyper*. Kongelige Frederiks Universitet, Oslo.
- Bryn, D. (1936). The Problem of Human Types: Comments and an Experiment. *Journal of Personality*, 5(1), 48–60. doi:10.1111/j.1467-6494.1936.tb02042.x

- Christiansen, B., & Killingmo, B. (1963). *Psykodiagnostikk med henblikk på psykoterapi* (p. 116). Oslo.
- Christiansen, B., Killingmo, B., & Waal, N. (1956). *Personlighetsdiagnostikk med henblikk på strukturbeskrivelse* (p. 58). Oslo.
- Ekeland, L. (2008). *Voldens undertekst: psykopatisk aggresjon belyst ved Rorschach, AAI og voldsintervju*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Exner Jr., J. E. (1974). *The Rorschach: A comprehensive system. Vol.1: Basic Foundations*. New York: John Wiley and Sons.
- Exner Jr., J. E. (1986). *The Rorschach: A comprehensive system. Vol 1: Basic foundations* (Vol. 2nd). New York: John Wiley and Sons.
- Exner Jr., J. E. (2003). *The Rorschach: A comprehensive system. Vol. 1: Basic Foundations and Principles of Interpretation*. (Vol. 4th). New York: John Wiley and Sons.
- Goldstein, K., & Scheerer, M. (1941). Abstract and concrete behavior an experimental study with special tests. *Psychological Monographs*, 53(2), i–151. Retrieved from <http://psycnet.apa.orgjournals/mon/53/2/i>
- Groth-Marnat, G. (1999). *Handbook of psychological assessment* (Vol. 3rd). New York: Wiley.
- Grønnerød, C. (2003). Temporal stability in the Rorschach method: A meta-analytic review. *Journal of Personality Assessment*, 80(3), 272–293. Retrieved from <http://doi.org/age>
- Grønnerød, C. (2004a). *Stability and change in the Rorschach method*. University of Oslo. Retrieved from http://uio.academia.edu/CatoGronnerod/Papers/404081/Stability_and_Change_In_the_Rorschach_Method
- Grønnerød, C. (2004b). Rorschach assessment of changes following psychotherapy: A meta-analytic review. *Journal of personality assessment*, 83(3), 256–276. doi:10.1207/s15327752jpa8303_09
- Grønnerød, C. (2006). Reanalysis of the Grønnerød (2003) Rorschach Temporal Stability Meta-Analysis Data Set. *Journal of Personality Assessment*, 86(2), 222–225. Retrieved from <http://doi.org/agk>
- Grønnerød, C., & Hartmann, E. (2010). Moving Rorschach Scoring Forward. *Rorschachiana: Journal of the International Society for the Rorschach*, 31(1), 22–42. doi:10.1027/1192-5604/a000003
- Grønnerød, C., & Krog, D. (1995). *RO-95: Et revidert norsk Rorschach-skåringsystem. En videreutvikling av Hartmann og Nielsens Rorschach-kompendium*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Grønnerød, C., Overskeid, G., & Hartmann, E. (2012). Under Skinner's skin: Gauging a behaviorist from his Rorschach protocol. *Journal of Personality Assessment*. Retrieved from <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00223891.2012.696081>
- Gustavsen, E. E., & Haakonsen, J. M. F. (2010). *Multimetodebruk i klinisk kartlegging: en sammenlignende studie av SCL-90, IIP-C og interpersonlige Rorschach-variabler i kartlegging av interpersonlig fungering*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Hartmann, E. (2001). Rorschach administration. A comparison of the effect of two instructions. *Journal of Personality Assessment*, 76(3), 461–471.
- Hartmann, E., Davidsen, P.-E., & Molin, P. K. (1999). Administrering av Rorschach-metoden. En teoretisk drøfting av ulike instruksjoner. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 11, 1048–1058.
- Hartmann, E., & Grønnerød, C. (2009). Rorschach variables and Big Five scales as predictors of military training completion: a replication study of the selection of candidates to the naval special forces in Norway. *Journal of personality assessment*, 91(3), 254–64. doi:10.1080/00223890902794309
- Hartmann, E., Grønnerød, C., Krog, D., Vanem, P.-C., & Høstmark Nielsen, G. (2003). *Innføring i Rorschach-metodikk*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Hartmann, E., & Nielsen, G. H. (1976). *Kompendium i Rorschach-metodikk*. Bergen: Universitetet i Bergen.

- Hartmann, E., Nørbech, P. B., & Grønnerød, C. (2006). Psychopathic and nonpsychopathic violent offenders on the Rorschach: Discriminative features and comparisons with schizophrenic inpatient and university student samples. *Journal of personality assessment, 86*(3), 291–305.
doi:10.1207/s15327752jpa8603_05
- Hartmann, E., Sunde, T., Kristensen, W., & Martinussen, M. (2003). Psychological measures as predictors of military training performance. *Journal of Personality Assessment, 80*(1), 87–98.
- Hartmann, E., & Vanem, P.-C. (2003). Rorschach administration: A comparison of the effect of two instructions given to an inpatient sample of drug addicts. *Scandinavian Journal of Psychology, 80*, 87–98.
- Hartmann, E., & Wang, C. W. E. (2002). Cognition, vulnerability and depression as assessed by the Rorschach and Beck Depression Inventory. *Nordic Journal of Psychiatry, 56*, 20–21. Retrieved from ISI:000178423100052
- Hartmann, E., Wang, C. W. E., Berg, M., & Sæther, L. (2003). Depression and vulnerability as assessed by the Rorschach Method. *Journal of Personality Assessment, 81*(3), 242–255.
doi:10.1207/S15327752JPA8103_07
- Hartmann, T., & Nielsen, G. H. (1978). "Par-Rorschach": Et eksempel på interaksjonstesting i familieforskning og praktisk familiediagnostikk. *Fokus på Familien, 5*, 138–163.
- Havik, O. E., Barth, K., Haver, B., Mølstad, E., Nielsen, G. H., Rogge, H., & Skåtun, M. (1982). Psykologiske testkarakteristika hos tre kategorier korttidspasienter. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening, 19*, 535–541. Retrieved from <http://psycnet.apa.org/psycinfo/1983-21541-001>
- Håan, G. S. (1988). *En Ikaros av vår tid faller ikke ned. flyverseleksjon og personlighetstester: kan Rorschach bidra til økt forståelse av Defence Mechanism Test?* Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Jacobsen, H. (1999). *Aggresjon og utageringsproblematikk hos barn: en kartlegging av emosjonell og kognitiv fungering ved bruk av hypotetisk situasjonsintervju og Rorschach-metoden.* Hovedoppgave, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Jensen, A. R. (1959). The reliability of projective techniques: Review of the literature. *Acta Psychologica, Amsterdam, 16*, 108–136.
- Kamphus, H., & Riiser, T. (2008). *Robusthet på Rorschach-metoden og MMPI-2: en delstudie av bevisst underrapportering av psykiske vansker.* Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Killingmo, B. (1980). *Rorschachmetode og psykoterapi.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Killingmo, B. (1988a). *Rorschachmetode og psykoterapi.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Killingmo, B. (1988b). *Rorschachmetode og psykoterapi. [The Rorschach method and psychotherapy.]* (2nd ed.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Killingmo, B., & Schmidt, A. (1962). "RO-62" Skjema for Rorschach-analyse. Oslo: Bokhjørnet A/S.
- Klopfer, B. (1956). *Developments in the Rorschach Technique. Vol. II: Fields of application.* New York: World Book Co.
- Klopfer, B., Ainsworth, M., Klopfer, W., & Holt, R. (1954). *Developments in the Rorschach Technique. Vol. I: Technique and theory.* New York: World Book Co.
- Klopfer, B., & Kelly, D. (1942). *The Rorschach Technique.* New York: World Book Co.
- Kragh, U. (1960). The Defense Mechanism Test: A new method for diagnosis and personnel selection. *Journal of Applied Psychology, 44*, 303–309.
- Kristensen, W., & Sunde, T. (1998). *Uttak av soldater til en norsk militær spesialstyrke: Personlighet, evner og egnethet.* Hovedoppgave, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Landmark, A. F. (2001). *Rorschach og barn - spill eller lek?: En test-retest undersøkelse av normale 5-6 år gamle barn med Rorschach-metoden.* Universitetet i Oslo.

- Lohne, K. (2008). *Simulering av god psykisk helse: en studie av "faking good" på Rorschach og MMPI-2 hos psykiatriske polikliniske pasienter*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Meyer, G. J., Erdberg, P., & Shaffer, T. W. (2007). Toward International Normative Reference Data for the Comprehensive System. *Journal of Personality Assessment*, 89(sup1), S201–S216. doi:10.1080/00223890701629342
- Meyer, G. J., Mihura, J. L., Viglione, D. J., Erard, R. E., & Erdberg, P. (2011a). Rorschach Performance Assessment System Web Site. Retrieved from <http://r-pas.org>
- Meyer, G. J., Mihura, J. L., Viglione, D. J., Erard, R. E., & Erdberg, P. (2011b). *Rorschach Performance Assessment System: Administration, Coding, Interpretation, and Technical Manual*. Toledo, OH: Rorschach Performance Assessment System.
- Mihura, J. L., Meyer, G. J., Dumitrascu, N., & Bombel, G. (2012). The Validity of Individual Rorschach Variables: Systematic Reviews and Meta-Analyses of the Comprehensive System. *Psychological Bulletin*. doi:10.1037/a0029406
- Molin, P. K. (1999). *Kognitiv og emosjonell fungering hos menn og kvinner med et volds- og aggresjonsproblem mot samlivspartner: en pilotstudie med bruk av Rorschachmetoden og MMPI*. Hovedoppgave, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Murray, H. A. (1938). *Explorations in personality*. New York: Oxford.
- Nielsen, G. H. (1978). Rorschach som hjelpemiddel i diagnostikk og evaluering ved parbehandling. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 15, 2–13.
- Nielsen, G. H. (1979). Rorschach for to. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 16, 417–423.
- Nielsen, G. H. (1990). Med Rorschach inn i 1990-årene: En beskrivelse av status og sentrale utviklingstendenser. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 27, 243–254.
- Nielsen, G. H., Barth, K., Haver, B., Havik, O. E., Mølsted, E., Rogge, H., & Skåtun, M. (1987). Forandringer etter korttids dynamisk psykoterapi: Resultater fra Bergen-prosjektet om korttids dynamisk psykoterapi. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 24, 683–697.
- Nielsen, G. H., Havik, O. E., Barth, K., Haver, B., Mølsted, E., Rogge, H., & Skåtun, M. (1989). Psykologiske testkorrelater til bedring etter korttids dynamisk psykoterapi. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 26, 156–164.
- Nilsen, H., & Magnussen, S. (2009). Homo academicus. In S. Gullestad, B. Killingmo, & S. Magnussen (Eds.), *Klinikk og laboratorium. Psykologi i hundre år*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nørbech, P. B. (2003). *Violent offenders as assessed by the Rorschach Inkblot Method and the Hare Psychopathy Checklist*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.
- Petersen, T. J., & Lyche, P. (2001). *Sammenlikning av Rorschach på ulike normalgrupper: studenter under kunstutdannelse og universitetsstudenter*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Raknes, S. (1999). *En Rorschachstudie av unge sivile bosnere umiddelbart etter krig: hvordan har de det og hvordan opplever de verden?* Hovedoppgave, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Rapaport, D. (1945). *Diagnostic psychological testing : the theory, stitistical evaluation, and diagnostic application of a battery of tests*. Chicago: The Year Book Publishers.
- Rapaport, D., Schafer, R., Gill, M. M., & Holt, R. R. (1968). *Diagnostic psychological testing* (Vol. Rev.). New York: International Universities Press.
- Rorschach, H. (1921). *Psychodiagnostics* (Vol. 9th). Bern: Hans Huber Verlag.
- Sandberg, L. V. (2006). *Pedoseksuelle overgrep i psykologisk behandling: en personlighetsundersøkelse med Rorschach-metoden og Millon Clinical Multiaxial Inventory-III*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Schafer, R. (1954). *Psychoanalytic Interpretation in Rorschach Testing*. New York: Grune and Stratton.

- Schjelderup, H. (1927). *Psykologi*. København: Schønberg.
- Seim, S. (1940). *Intelligensfaktorene i Rorschachs formtydningsforsøk*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Seim, S. (1957). *Rorschach-svar for aldersgruppene 13 og 30 år*. Oslo: Department of Psychology, University of Oslo.
- Seim, S. (1968). *Tenåringen blir voksen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Seim, S. (1989). *Teenagers become adult and elderly: intelligence and personality from 13 to 30 to 60 years* (Vol. Report No.). Oslo: Norwegian Institute of Gerontology.
- Seim, S. (1998). *Teenagers become pensioners* (Vol. Report No.). Oslo: NOVA-Norwegian Social Research.
- Shaffer, T. W., Erdberg, P., & Meyer, G. J. (2007). Introduction to the JPA special supplement on International Reference Samples for the Rorschach Comprehensive System. *Journal of personality assessment, 89 Suppl 1*(June 2012), S2–6. doi:10.1080/00223890701629268
- Skard, Å. G. (1959). *Psykologi og psykologar i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Smedslund, J. (1967). Some reflections about the Rorschach test. *Nordisk Psykologi, 19*(4-5), 203–209.
- Sæther, L., & Berg, M. (1999). *“Blekklatte igjen?!”: Rorschachmetodens stabilitet når hukommelse utelukkes somfaktor*. Hovedoppgave, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Vanem, P.-C. (2001). *Psykopatologi hos stoffmisbrukere belyst med MCMI-III og Rorschach-metoden*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Vanem, P.-C., Krog, D., & Hartmann, E. (2008). Assessment of substance abusers on the MCMI-III and the Rorschach. *Scandinavian Journal of Psychology, 49*(1), 83–91. doi:10.1111/j.1467-9450.2007.00608.x
- Wechsler, D. (1944). *The measurement of adult intelligence*. Baltimore: Williams and Wilkins.
- Wood, J. M., Nezworski, M. T., & Stejskal, W. J. (1996). The Comprehensive System for the Rorschach: A critical examination. *Psychological Science, 7*(1), 3–10.